

ICCAUA Proceedings Journal

Proceedings of the international conference of contemporary affairs in architecture and urbanism-ICCAUA
Volume 9 (December 2026), 2620004

ICCAUA
Proceedings Journal
<https://journal.iccaua.com/>

Journal homepage: <https://journal.iccaua.com/>

DOI: <https://doi.org/10.38027/ICCAUA2026TR0004>

Urban Experience in the Age of Supermodernity: The Tension Between Space and Non-Space

* ¹ Ash Berre Öztürk, ² Cemal Cenk Hamamcıoğlu

¹ Spatial Organization and Design MSc. Program, Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Architecture, Yıldız Technical University, İstanbul, Türkiye

² Assoc. Prof. Dr Department of Urban and Regional Planning, Faculty of Architecture, Yıldız Technical University, İstanbul, Türkiye

¹ E-mail: asliberreozturk@gmail.com, ² E-mail: chamamci@yildiz.edu.tr

¹ ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8557-1062>, ² ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3872-4608>

Abstract

Received: 21.04.2026
Revised: 19.06.2026
Accepted: 01.07.2026
Available online: 10.07.2026

Copyright © 2026 by the author(s).
All rights reserved.

This article is published under an open-access model and is made available in accordance with the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International Licence (CC BY).

The publisher maintains a neutral stance concerning jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

This article has been selected and peer-reviewed for publication in this journal as part of the 9th International Conference of Contemporary Affairs in Architecture and Urbanism, held on 7–8 May 2026 in İstanbul, Türkiye.

This study examines the ontological and experiential transformation of space in modern cities by focusing on the loss of the street's quality as a place. The objective is to analyze the tension between 'place' and 'non-place' in the built environment, considering the changing spatial and sociological implications of the city. Methodologically, the research follows a holistic approach, synthesizing Marc Augé's 'non-place' theory with an analysis of changing urban morphology and social practices. The study reveals how the physical and semantic disconnection created by modern planning practices erodes urban space and alienates the individual. In this context, the street and public space lose their experiential dimension and become socially dysfunctional, even if they physically exist. In conclusion, the spatial alienation presented in this study emphasizes the need to reframe urban design priorities in the context of human scale and social practices.

Keywords: Non-place, Street, Urban Space, Alienation, Ontology of Space.

Süpermodernite Çağında Kentsel Deneyim: Mekân ve Yok-Mekân Arasındaki Gerilim

Özet:

Bu çalışma, modern kentlerde mekânın ontolojik ve deneyimsel dönüşümünü, sokağın yer niteliğinin kaybı üzerinden incelemektedir. Araştırmanın amacı, inşa edilmiş çevredeki "yer" ve "yok-yer" gerilimini, kentin değişen mekânsal ve sosyolojik açımları bağlamında analiz etmektir. Metodolojik olarak araştırma, Marc Augé'nin "yok-yer" (non-place) teorisi çerçevesini; değişen kentsel morfoloji ve sosyal pratiklerin analiziyle sentezleyen bütüncül bir yaklaşım izlemektedir. Çalışma, modern planlama pratiklerinin yarattığı bu fiziksel ve anlamsal kopuşun, kent mekanını nedenleriyle birlikte nasıl aşındırdığını ve bireyi mekân içinde nasıl yabancılaştırdığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda deneyimsel boyutu kaybolan sokak ve kamusal alan, fiziksel olarak var olsa bile sosyal anlamda işlevsizleşmektedir. Sonuç olarak çalışmanın ortaya koyduğu bu mekânsal yabancılaşma, kentsel tasarım önceliklerinin insan ölçeği ve sosyal pratikler bağlamında yeniden kurgulanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yok-yer; Sokak, Kentsel Mekân; Yabancılaşma, Mekânın Ontolojisi.

1. Giriş

Kent mekânı, fiziksel bir çevrenin ötesinde bireylerin gündelik yaşam pratikleri, hafızası ve sosyal etkileşimleri ile anlam kazanan bir olgudur. Küreselleşmenin beraberinde getirdiği hız ve tüketim odaklı dünya anlayışı ise kent mekanının anlam üretme imkânını zayıflatmıştır. Bu bağlamda mekanlar anonim, geçici ve ilişkisellikten yoksun alanlara dönüşmektedir. Kent mekânında yaşanan dönüşüm bu çalışma kapsamında Marc Augé'nin (1995) "yok-yer" kavramı üzerinden ele almakta ve tartışmayı özellikle sokak mekânı üzerinden geliştirmektedir. Kentin gündelik yaşamını, sosyal ve toplumsal etkileşimleri taşıyan sokağın, yer niteliğini hangi koşullarda kaybettiği, çağdaş kent mekânını anlamak açısından önemli bir tartışma alanı sunmaktadır.

Çalışma beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; küreselleşmenin mekân üzerindeki etkileri, "akışkan modernite" ve "zaman-mekân sıkışması" kavramları üzerinden tartışılmaktadır. İkinci bölümde; "mekân", "yer" ve "deneyim" kavramları fenomenolojik olarak incelenmektedir. Marc Augé'nin (1995) "yok-yer" kuramının temelleri ve bu kavramın literatürdeki karşılıkları ortaya koyulmaktadır. Üçüncü bölümde; sokağın sahip olduğu yer niteliği analiz

edilmektedir. Sokakların yok-yerleşme süreci; standartlaşma, ölçek kaybı ve hızın tahakkümü başlıkları altında incelenmektedir. Sokağın yer niteliğini açıklayan kuramsal parametreler (gözeneklilik, ritim, duysal eşikler) tanımlanmaktadır. Dördüncü bölümde; belirlenen fiziksel ve sosyolojik parametreler ışığında, sokağın yer ile yok-yer arasındaki gerilimli konumu kuramsal düzlemde tartışılmaktadır. Sonuç bölümünde ise; elde edilen çıkarımlar sentezlenmiştir.

1.1 Kentsel Deneyim ve Değişen Mekân Kavramı

Modernizm; toplumsal, ekonomik ve mekânsal yapıyı yeniden düzenleyen bütüncül bir dönüşüm yaratmıştır. Merkezileşmiş iktidar yapısını kuvvetlendiren modernizm; toplumu homojen bir kimlik altında birleştirmeyi hedeflemiştir. Bununla birlikte yeni sosyal ve ekonomik düzenle ortaya çıkan kırdan kente göç akışları, modern kentin sosyal yapısını oluşturmada belirleyici olmuştur (Cihangir-Çamur & Kaya, 2022).

Modern kent, genellikle, 19. yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi'nin başlattığı kentleşme süreciyle ele alınmaktadır. Bu kent “modern” veya “endüstriyel” şehir olarak adlandırılmaktadır (Hall, 2006). Harvey (1989; 2010) kentleri modernizmin doğal meskeni olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda, modernizm mekânı, toplumsal düzenin inşasında bir araç olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle, modern kentte mekânın üretim mantığı giderek dönüme başlamıştır. Böylesi bir süreçte de ekonomik ve kültürel ilişkiler, akış temelli küresel dinamiklerle yeni mekânsal kurgular ortaya çıkarmıştır.

Modern kent anlayışı, 1961 yılında Jane Jacobs tarafından yayınlanan ‘The Death and Life of Great American Cities’ adlı eserinde kapsamlı şekilde eleştirilerek ele alınmıştır. Modernist planlamanın kamusal mekânların yok olmasına neden olduğunu; kent mekânında sokakların ve meydanların mekânsal özelliklerinin zarar gördüğü değerlendirilmiştir. İşlevsel, sınıfsal ve mekânsal ayrışmalar kamusal mekânı erozyona uğratmıştır. Bu noktada, modernist kent anlayışının kentte mekânın anlam bütünlüğünü zayıflatan dönüşümün başlangıç noktası olduğu söylenebilir.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren modern planlama ilkeleri yerini küreselleşmenin beraberinde getirdiği dinamiklere bırakmaya başlamıştır. Modernitenin “katı” hali yerini sosyolog Bauman (2003)’ın adlandırdığı “akışkan modernite” formuna bırakmıştır. Sermayenin akışkan ve dinamik yapısı, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler; küreselleşme sürecini hızlandırmıştır. Küreselleşmenin kent ve mekân üzerindeki etkisi dinamik bir süreç olarak ele alınmaktadır (Marcuse & Kempen, 2011). Bu süreç, kentsel ekonomiyi; insan, bilgi, imaj ve paranın fiziksel sınırları aşarak hareket eden akışlar çevresinde örgütlenen bir dünyaya dönüşümü ortaya koymaktadır (Friedmann, 2010). Bu bağlamda **sınırları sabit olarak tanımlanan bir yer olmaktan çıkan kent, küresel ağlar içerisinde sürekli dönüşen mekânsal bir düğüm noktası niteliği kazanmaktadır.**

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı yeni ekonomik ve kültürel yapının bir sonucu olarak değerlendirilen postmodernizm; Giddens’a göre, modern kapitalizmin çağdaş bir uzantısıdır (Hubbard & Kitchin, 2011). David Harvey (1989), “The Condition of Postmodernity” adlı eserinde postmoderniteyi tanımlayan en temel sürecin zaman-mekân sıkışması olduğunu öne sürmüştür. Kapitalizmin üretim ve dolaşım ağındaki imkanlarıyla yaşanan hızlanma ve mekânsal engellerin ortadan kalkmasıyla ifade edilmiştir. Yaşamın hızlı bir devrim alanına dönüştüğünü öne süren Harvey, zaman yoluyla mekânın aşındırıldığını ortaya koymaktadır. Buna karşın mekânın öneminin azalmadığının hatta sermaye çekmek amacıyla bir rekabet unsuru haline geldiğini söylemektedir.

Tüketim alanlarının inşası, temel hizmetlerin özelleştirilmesi, kapalı siteler ve güvenli ticari alanlar küresel dönemin en belirgin kentsel yansımalarıdır (Çelebi Gürkan, 2019). Kentte içe dönük, homojen ve özel mekânlar ortaya çıkmıştır. Kentte mekânsal parçalanmanın temeli bu şekilde atılmıştır. Zamanla kentte görünmez ama aşılabilir bariyerler daha da yaygınlaşmıştır. Bu parçalanma, bu araştırma kapsamında araştırılan “yer-yok-yer” tartışmasının toplumsal ve mekânsal arka planını oluşturmaktadır. Bu bağlamda mekân, kent yaşamının doğal bir unsuru olmaktan uzaklaşmıştır.

1.1.1 Çalışmanın Problemi

Ulaşım, hız, güvenlik ve tüketim eksenli planlama yaklaşımlarının yarattığı mekânsal dönüşüm, bu çalışma kapsamında Marc Augé (1995) tarafından ortaya koyulan “yok-yer” kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Yok-yer, kimlik, tarih ve ilişkilerden yoksun; geçici, anonim ve deneyimden arındırılmış mekânsal durumları tanımlamak için kullanılan bir kavramdır.

Mevcut literatürde yok-yer tartışmaları büyük ölçüde havaalanları, alışveriş merkezleri, otoyollar ve transit alanlar gibi tipolojik mekânlar üzerinden yürütülmekte; sokak gibi tarihsel olarak güçlü yer niteliklerine sahip kamusal mekânların bu dönüşüm sürecindeki konumu yeterince derinlemesine ele alınmamaktadır. Buna ek olarak, yok-yer kavramının çoğu çalışmada statik ve evrensel bir tanım olarak kullanılması, mekânsal anlamın deneyime ve kullanıcıya bağlı olarak değişen niteliğini arka planda bırakmaktadır. Oysa aynı mekân, farklı kullanıcılar için farklı anlamlar üretebilmektedir. Bu çalışmada yok-yer kavramının dair sınırlar genişletilerek, özgün bir bakış açısı ortaya koyulmuştur.

1.2 Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu araştırma kapsamında çağdaş kentlerde sokakların neden ve nasıl yer olma niteliklerini yitirdiği; hangi mekânsal, toplumsal ve deneyimsel dinamikler sonucunda yok-yerleşme sürecine dâhil olduğu problemi merkeze alınmıştır. Çalışma, sokakların mutlak biçimde yok-yerlere dönüşüp dönüşmediğini sorgulamak yerine, bu dönüşümün hangi kuramsal ve mekânsal koşullar altında tartışılabilirliğini irdelemeyi amaçlamaktadır.

Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, sokak mekânının çağdaş kentlerde geçirdiği dönüşümü, “yer” ve “yok-yer” kavramları çerçevesinde ele alarak, sokakların yer olma niteliklerini hangi süreçler sonucunda yitirdiğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda yok-yer kavramı, mekânın fiziksel özelliklerine indirgenen bir durum olarak değil; kullanıcı deneyimi ve bağlamsal ilişkiler üzerinden şekillenen dinamik bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Sokağın yer niteliğini kaybetme süreci kuramsal olarak tartışılmaktadır. Çalışma, ampirik bir saha raporu yerine, kuramsal ve kavramsal bir değerlendirme olarak kurgulanmıştır.

2. Materyal ve Yöntemler

2.1 Mekân, Yer ve Deneyim

Durağan bir gözlem nesnesi olmanın ötesinde bireylerin bakış açısıyla kavranarak deneyimlenen mekânın, salt görsel ve geometrik bir süreç olmadığı kabul edilmektedir. Bu anlayışı destekler nitelikte Friedman (2010) kentsel mekânı, içerisinde yaşayan insanlar tarafından değer verilen ve anlamlandırılan üç boyutlu alanlar olarak tanımlar. **Mekân kimliğini, anlamını, değerini yaşantı ile kazanır. Mekânda ön plana çıkan yaşantı kavramı, aidiyet, hafıza ve kimlik olgularının tartışılmasına zemin hazırlanmaktadır.** Bu bağlamda Norberg-Schulz tarafından yorumlanan Heidegger'in "genius loci" (yerin ruhu) kavramı önem kazanmaktadır. Norberg-Schulz'a göre "genius loci", bir yerin fiziksel, kültürel, sosyal, zamansal, iklimsel ve coğrafi özelliklerini içeren bir bütünlüğü ifade eder. Bir mekânın karakterinin çözümlenmesinde üç temel değer olan anlam, kimlik ve tarihin anlaşılmasının yol gösterici olduğunu öne sürmektedir (Uzunkaya 2014). Norberg-Schulz, mekânın fiziksel ve insan algısı ile ilişkili yönlerine dikkat çekerek; mekânın oluşturduğu yer kimliği kavramına da değinmektedir (Abusaada ve Elshater 2021).

De Certeau'a göre mekân, "uygulanan yer"dir. Kentsel planlama aracılığı ile geometrik sınırları belirli kent mekânının fiziksel parçaları, bireylerin gündelik eylemleri aracılığı ile mekâna dönüştüğünü savunmaktadır (Hubbard & Kitchin, 2011). Mekân kavramına yaklaşımında bireylerin gündelik yaşamlarındaki kullanımlarına odaklanan De Certeau, "The Practice of Everyday Life" adlı eserinde yürüyüş eylemine dikkat çekmektedir. **Bireyin kent mekânını öznel deneyim ve algılarıyla biçimlendirdiği yürüyüş eylemi**, kentsel unsurların yeniden anlamlandırılmasını sağlamaktadır (Thrift, 2004). Böylece mekân, üç boyutlu bir hacim olmaktan çıkarak **bireyin anı, duygu ve düşünce dünyasıyla yeniden üretilmektedir.** Relph (1976), mekânın kullanıcılar tarafından anlam kazanması ile "yer" haline geldiğini söylemektedir. Bu noktada mekân kavramının sınırları belirli, nesnel tanımlamalarını yapılamayacağı ve her bireyin kendi deneyimleri sonucu ürettiği farklı anlamlara odaklanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bir mekâna atfedilen sözlük tanımları, fiziksel özelliklerinden çıkarım yapılan sonuçların günümüz mekân teorisinde anlamını kaybettiği görülmektedir. Belli mekânlar özelinde kolektif olarak oluşmuş tanımlamaların dışında; kentte her bireyin kendi yaşantı mekânlarını farklı anlamlandırdığı söylenmektedir. **Mekânın kimliği, hafızadaki yeri özeldir ve bireysel deneyimlerle sürekli bir oluş halindedir. Mekân kavramı, anlamın yoğunlaştığı noktada "yer"e dönüşür. Buna karşılık kimlik, aidiyet gibi anlamlardan arındığı noktada ise "yok-yer" niteliğine bürünmektedir** (Augé, 1995).

Bu çalışma kapsamında yer ve mekân kavramları birbirine zıt olarak değerlendirilmemiştir. Yer, mekândan bağımsız bir kavram değildir. Bu iki kavram, aynı mekânsal olgunun farklı anlam düzeyleri olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla mekânın dinamik ve algısal boyutları göz ardı edilmemekle birlikte, kuramsal olarak anlamın yoğunlaştığı noktada "yer" kavramı belirginleşmektedir.

Yer kavramı, modernizmin soyut mekân anlayışına karşı fenomenoloji alanında ortaya çıkmıştır. Yer fenomenolojisi, yerin oluşumu için öznel deneyime vurgu yapmaktadır. Türkçe literatürde aidiyet, anlam ve deneyim kavramları ile ilişkilendirilmiştir. Mekânın çevresi ile ilişkisini yeniden kurgulayarak yer kavramı tanımlanmıştır (Uzunkaya, 2014). Bu noktada yerin yalnızca öznel algının bir ürünü değil; toplumsal ilişkiler ve kültürel, kolektif hafızanın da bir ürünü olduğu eleştirel coğrafyacılar tarafından vurgulanmıştır. Yer, kültürel süreçler, sosyal bağlar ve duygular ile anlam kazanan mekânı ifade etmektedir (Sebastien, 2020). Yer kavramını sosyolojik bağlamda ele alan eleştirel coğrafyacılarından Harvey ve Soja (2013); yerin ekonomik, politik ve iktidar güç ilişkileri içinde üretildiğini savunmuştur. Yerin oluşum sürecini, sermaye hareketleri, toplumsal mücadeleler ve mekânsal eşitsizlikler bağlamında ele almışlardır.

Yer, toplumsal eylemler için sabit bir zemin olmaktan ziyade; sürekli değişen ve yeniden tanımlanan dinamik bir mekân olduğu yaklaşımı farklı teorisyenlerin çalışmalarında ortaya koyulmuştur. Bu yaklaşıma göre yer, gündelik pratikler ve tekrar eden toplumsal etkileşimlerle sürekli olarak üretilen, dönüştürülen bir olgudur (Friedmann 2010).

Marc Augé (1995), antropolojik bakış açısıyla yeri üç temel özellik ile açıklanmıştır; ilişkisel olması, tarihsel olması ve kimlik ile ilişkili olmasıdır. Benzer biçimde-Norberg-Schulz yeri üç temel değer üzerinden açıklamıştır; anlam, kimlik, tarih (Uzunkaya, 2014). Relph (1976), ise yer kavramını, "yer" ve "yer olmama" arasındaki karşıtlıkla ele almıştır; yerin deneyim ve anlam dünyası ile şekillenen, kimlik ve aidiyet duygusu oluşturan Mekânlar olduğunu savunmaktadır.

2.2 Yok-Yer Kavramı ve Süpermodernite

Kapitalist üretim mantığı tarafından belirlenen, "dolaşım, tüketim ve iletişim" temelli mekânlar modern kentsel sistemin temel bileşenleri olarak kabul edilir (Bertling, 2018). Bu sistem toplumsal bağlar ve kolektif deneyimden kopuk biçimlenmiştir. Bunun sonucunda bireyi mekân deneyiminden koparan kent düzlemi oluşmuştur.

Modern sistemde işlevleri kentte izole ederek, bireysel deneyim zenginliği alt seviyeye indirilmektedir. Konut, işyeri ve eğlence alanları birbirinden ayrılarak kentte insanların rastgele dolaşımı ve birbiri ile karışması engellenmiştir. Aynı zamana insan boyutuna uygun olmayan ölçekte inşa edilen devasa yapılar ve geniş açık alanlar kentte monotonluk üretmektedir (Irwin, 2019). Bu **ölçek kaçması, insan bedeninin kent mekânında dışlanarak mekânsal algı ve deneyimin önünde bir engel haline gelmektedir. Mekâna yabancılaşarak etkileşimi azaltılan bireyler yer oluşturmaz hale gelirler.** Kent mekânın ve mekânsal algının dönüşümü bu noktada başlar.

Kentsel mekânın dönüşümü; modernizm, postmodernizm ve küreselleşme gibi çok katmanlı kavramlar çerçevesinde değerlendirilmektedir. Marc Augé (1995), küreselleşmenin arketipik mekânlarını tanımlamaktadır. Küreselleşme ve süper modernitenin bir ürünü olarak tanımlanan; deneyimlenemeyen soyut mekân olgusunu non-place; non lieux ("yok-yer") olarak kavramsallaştırmıştır. Yok-yer, tarihsel varlıktan yoksun, belirli bir kimliğe sahip olmayan ve çevresi ile anlamlı ilişkilerden kopuk bir alan şeklinde tanımlanmıştır. Yok-yer'lerin temelde geçici, kısa süreli, birbirinin yerine geçebilen ve tekdüze özellikte olmasını vurgulamıştır. Augé yok-yer tanımını içinden doğrudan geçilen (transit) alanlarla sınırlar. Havaalanları, istasyonlar, alışveriş merkezleri, süpermarketler, tatil köyleri, tema parklar, internet salonları, demiryolları, otoyollar Augé tarafından yok-yer olarak nitelendirilir.

Sistematik literatür araştırması sonucunda, taranan kaynaklarda "yok-yer" kavramını tarifleyen sekiz (8) temel kavram tespit edilmiştir. Bunlar; **kimliksizlik, ilişkisellikten yoksunluk, tarihsel bağlamdan kopukluk, anonimlik, geçicilik,**

işlevsizlik ve tanımsızlık, metalaşma, homojenlik şeklindedir. Auge'nin tanımında kullandığı ilişkiden yoksunluk, tarihsel bağlamdan kopuk ve kimliksizlik kavramları bu tanımlarda en sık kullanılanlardır. Farklı perspektiflerden yok-yer kavramı, planlama süreçlerinin dışında kalan belirsiz veya tanımlanamayan alanlarla da ilişkilendirilmiştir. "Terrain Vague (boş alan)" (Perez,2021), "Junkspace (anlamsız alan)" (Bertling, 2018), "awkward space (garip alan)" (Jones, 2007) kavramlarıyla ortak yönlerine değinilmiştir.

2.3. Sokak Mekânı

Fiziksel ve sosyal bağlantısallığı sağlayan sokak; farklı işlevleri ve sembolik anlam katmanlarını barındıran, kent içinde süreklilik sağlayan, fiziksel ve sosyal organizasyonu kurgulayan bir kent omurgası (Ekinci ve Aktan, 2017) olarak değerlendirilebilir. Krier'in (1979) tanımladığı morfolojik yapı, Hillier'in (1984) vurguladığı yaşayan mekân ve Madanipour'un (1999) vurguladığı anlam katmanları bir arada ele alındığında, sokağın "yer" olma niteliği tanımlanmış olur.

Sokak; hafıza, kimlik ve yer kavramlarının birbiriyle iç içe geçtiği dinamik bir ağ oluşturmaktadır. Şehir plancıları, mimarlar ve mühendislerin teorik bilgi birikimiyle kurguladığı kent, geometrik bir dizinin bütünüdür. Bu geometrik dizin, profesyonellerin rasyonel hesaplamaları ile oluşur. Kentte yaşayanlar ise kurgulanan bu gerçeklik içerisinde kendi gerçekliklerini yeniden üretirler. Deneyimleri ile kente öznel manada yeni bir katman eklerler. Bu katmanla kent mekânı yeniden anlamlandırılır. Bireysel, toplumsal, sosyal ve ekonomik girdilerle "yer" (place) oluşur.

Kent haritasında sokak; düz veya kıvrımlı sabit bir çizgi olarak okunur. De Certeau (1984), bu sabit çizginin antropolojik olarak yeniden anlam kazanma sürecinde yürüme eylemini vurgulamaktadır. Tamamen öznel bir eylem olan yürüme eylemi, sokağı kişiselleştirir. Yürüyen kişi (Wandersmänner) tarafından sokak, kendi bedeni ve zihnine göre şekillenerek farklı hikâyeler oluşturur. Kişisel arka plan, hafıza ve anlık hareketlerin bütünü, sokağı yaşanan, dinamik ve değişken bir "yer"e dönüştürür. Bu bileşenlerin özneliği ise bu çalışma kapsamında ön planda tutulmuştur. Kent mekânına dair net yargılardan ziyade belirsiz, öznel alanlar olabileceği vurgulanmıştır. Bu bağlamda sokak, yalnızca yürünen bir yol değildir. Sokak; yürüme, karşılaşma, duraklama ve selamlaşma gibi etkileşimlerin gerçekleştiği bir sosyal mekândır. Gündelik hayatın kentteki en dinamik parçasıdır. Bu nedenle sokak, ulaşımı sağlayan bir koridor olmanın ötesinde hafıza ve kimlik üreten bir "yer" pratiği olarak değerlendirilmelidir.

Sokaklar, bireylerin öznel dünyasındaki yerinin yanı sıra kolektif olarak süreç içerisinde oluşmuş toplumsal anlamlarla da tariflenir. Kentte değişim halinde olan her şeyin aksine kalıcı olan sokak ağını; kent kimliğini taşıyan temel yapı taşı haline getirir. Hafızayı öznel bir zihinsel süreç yerine tamamen sosyal olarak ele alan Halbwachs, "kolektif hafıza" (La Mémoire Collective) teorisini ortaya koyar. Bu teorinin temel dinamiklerinden biri ise mekândır. Kolektif hafızanın mekândan bağımsız inşa edilemeyeceği ve mekâna dair bileşenlerin ve orada yaşayanların var olduğu süreçte kolektif hafızanın aktif olarak var olacağını öne sürer (Üçer, 2024). Bu bağlamda şehirdeki en kalıcı mekânsal öge olarak değerlendirilen sokaklar, kolektif hafızanın en önemli taşıyıcılarıdır. Aldo Rossi (1984), kolektif bellek ile "yer" (locus) kavramı arasındaki güçlü bağı ortaya koyar. Kent mekânını bireysel ve toplumsal olayları içine emen bir gerçeklik olarak tanımlar. Kentin kolektif hafızası, kent morfolojisi içerisinde görünür haldedir (Carmona vd., 2003). Dolayısıyla sokaklar, gündelik karşılaşmalar ve toplumsal etkileşimlerle kentin kolektif belleğinin ve kimliğinin sürekliliğini sağlar.

3. Bulgular

3.1 Sokakların Yok-Yerleşme Süreci

Günümüz kent dinamiklerinde kent mekânında sokağın "yer" olarak tanımlanması için gereken bileşenler giderek yok olmaktadır. Kentin omurgası olan sokak mekânı, fiziki hem anlamsal bir aşınma sürecine girmiştir. Kapalı siteler (gated communities) ve onların yüksek duvarları, özelleştirilmiş alanların artmasıyla sokağın fiziki ve sosyal bağlantısallığını azaltmıştır (Madanipour, 1999). Sokağın fiziksel formu ile başlayan bu çözülme, bireysel ve toplumsal anlam dünyasındaki çözülme ile devam etmektedir. Zamanla sokak, sadece bir meta olarak ele alınmaya başlanmıştır. Kentin sosyal yaşamını taşıyan bir omurga olma özelliğini kaybederek "yok-yer"e dönüşmeye başlamıştır.

Standart, kimliksiz, insan ölçeğinden uzak ve hızın hâkim olduğu bir geçiş alanı olarak kurgulanan sokaklar yer olma niteliklerini yitirip yitirmediği ise temel bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde sokakların yok-yer dönüşümü sorusunun kuramsal zemini tartışılmaktadır. Bu aşınma; standartlaşma ve tekdüzeleşme, sokakların geçiş alanlarına hapsolmesi, ölçek kaybı başlıkları altında değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında sokak; hız ve tüketimin yarattığı mekânsal dönüşüm ekseninde ele alınmıştır.

3.1.1 Anlam Kaybı, Standartlaşma, Hız ve İnsan Ölçeğinin Zayıflaması

Küresel dünyada sokak, belirlenen modern planlama standartları çerçevesinden kurgulanmaya başlanmıştır. Mekânsal ve deneyimsel çeşitlilikten uzak tekdüze bir halde ele alınmıştır. Her coğrafyada rastlanabilecek kimliksiz bir ulaşım aksı olmanın ötesinde bir anlam taşımadığı anlayışı kurgulanmıştır. Fiziksel ve işlevsel olarak tek tipleşmeye sürüklenerek evrensel bir dile hapsolmuştur. Bu noktada mimar Rem Koolhaas (1995) tarafından kuramsallaştırılan Generic City (Jenerik Şehir) kavramı önem kazanmaktadır. Koolhaas, jenerik şehir (generic city) kavramını küresel sermayenin eli ile biçimlenen kentleşmeyi tanımlamak için geliştirmiştir. Jenerik şehir, geçmişten gelen ilişkileri, kimliği bir fazlalık olarak konumlandırır. Koolhaas (1995), bu şehirleri boş bir levha (tabula rasa) üzerinde kurulmuş mekânsal organizasyonlar olarak kavramsallaştırır. Kent; boş bir levhanın üzerinde ve bütün bağlamlardan bağımsız halde kurgulanmıştır. Bu yaklaşım, Auge'nin "yok-yer" kavramını tanımlarken vurguladığı; ilişkisel bağlardan yoksun, tarihsel süreklilik üretmeyen ve kimlik oluşturmeyen mekânsal niteliklerle doğrudan örtüşmektedir.

Bu noktada, Aureli (2013), "tabula rasa" (boş bir levha) kavramını, Benjamin'in metinleri üzerinden temellendirerek çağdaş kentleşme kuramlarına eleştirel bir bakış geliştirmiştir. Aureli (2013) bu kavramın mekânsal yansımasının "yer açmak" (make room) ve "temizlemek" (clearing away) olarak iki temel faaliyeti olduğunu öne sürer. Yaratılan fiziksel

boşluk, kimlikten arındırılmış yeniliğe zemin hazırlamaktadır. Mekân, anlam, kimlik ve hafıza gibi “yer” niteliği kazandığı katmanlardan bilinçli şekilde soyutlanmaktadır.

Yeni yerleşim alanlarındaki, tekrar eden yapı tipolojileri, yüksek duvarlarla çevrili güvenli siteler, ölçsüz sokak genişlikleri ve yapı yükseklikleri; sokağın yer olma kapasitesini sınırlamaktadır. Bu durum, yeni yerleşim alanları özelinde sokak deneyiminin daha planlama aşamasında “yok-yer” olarak kararlaştırılmasının sonucudur. Bu bağlamda İstanbul’un kuzeyinde gelişen toplu konut alanı ile Çin’in kıyı kentlerinde bulunan toplu konut yerleşmesi arasındaki benzerlik, standartlaşma eğilimini kavramsal olarak görünür kılan bir örnekleme alanı sunar. (Şekil 1) (Şekil 2) Kentsel tasarım, birbirinden bu denli farklı coğrafyalarda benzer kaygılarla aynı estetik ve aynı yapısal dil ile kurgulanmıştır. Konutlar ve sokaklar ortak bir yaşam alanının parçası olmaktan koparılmıştır. Sokak, istiflenmiş konut blokları arasındaki boşluğu dolduran bir koridor haline gelmiştir.

Şekil 1. Çin'in Kıyı Kentlerinde Bulunan Toplu Konut Alanı.

Şekil 2. İstanbul'un Kuzeyinde Gelişen Toplu Konut Alanı.

Hız ve hareketin kent yaşamında baskın unsur haline gelmesi, kent mekânlarını yer niteliğini aşındırmıştır. Hareketin mekânla ilişkisi, literatürde ağırlıklı biçimde beden üzerinden okunmaktadır. Mekânda hareketliliği anlamlandırılırken bedeni yani bireyi pasif bir nesne olarak değil; aktif bir özne olarak konumlandırmak gerekmektedir. Massumi (2002), bedenin hissettiği şekilde hareket ettiğini ve bir şeyleri hissetmesi için de hareket etmesi gerektiğini savunur. Bu yaklaşım, algısal deneyim ve hareketi eş zamanlı bir döngü olarak tanımlar. Hareketi; hissetmenin ve algının ön şartı olarak konumlandırarak mekânla beden arasındaki bağın temel koşulu haline getirir (Jensen, 2013). Bu çerçevede insan bedenini; mekânda pasif, sabit, durağan bir nesne şeklinde ele alan klasik teorik anlayıştan uzaklaşmaktadır.

Massumi (2021) ortaya koyduğu anlayışta, deneyim süreci hareket ile mümkündür, fakat çağdaş kentlerde sokaktaki hareket dönüşüme uğramıştır. Hareket, çeşitli unsurlarla birlikte kısıtlanmıştır. Söz konusu kısıtlama, hareketin yavaşlaması ya da fiziksel olarak engellenmesi değildir; hareketin, mekânın kullanıcıya dayattığı önceden tanımlı senaryolar çerçevesinde gerçekleşmesidir. Kent mekânına yerleştirilen; otoyol işaretleri, hız sınırları, şerit düzenleri, yönlendirme sistemleri gibi çeşitli unsurlar hızı, akışı, hareketi ve güvenliğini arttırmayı amaçlamaktadır. Bu göstergeler ile birey mekânı nasıl algılayacağı, deneyimleyeceği büyük oranda önceden belirlenmiştir. Böylece mekânsal deneyim, öznel olmaktan uzaklaşır. Bedensel farklılıklar ve bireysel algının önemi azalır. Mekânsal deneyim, yönlendirme ve talimatlar

ile şekillenir. Hareket, mekânın hissettirdiği spontane akıştan uzaklaşır. Bireyin mekân içerisindeki hareket biçimleri hisler ve algılardan ziyade belirlenmiş kurallar çerçevesinde gerçekleşmeye başlar. Bu durum mekânla kurulan kişisel bağların çözülmesine sebep olur. Önceden tahmin edilemeyecek her türlü hareket, mekânın doğası gereği dışlanır. Auge'nin (1995) yok-yer kavramsallaştırmasında vurguladığı gibi, bu tür mekânlarda bulunan tabelalar, yönlendirici levhaları bedeni deneyim öznesi olmaktan uzaklaştırıp işlevsel bir unsura dönüştürür.

İnsan ölçeği yerine otomobil ölçeğini merkeze alan modern anlayışla birlikte kent, morfolojik dönüşüşüne uğramıştır. Bu dönüşümün en net gözlemlenebilir parçası sokaklardır. Kentsel tasarımda arabanın belirleyici unsur haline gelmesiyle birlikte, insan ölçeği arka planda kalmıştır. Yol genişlikleri artırılarak sokaklar yaya mekânı olmaktan uzaklaşmışlardır. Ölçeğin yitirilmesi, Lynch'in (1960) "imgelenbilirlik" kavramı bağlamında değerlendirildiğinde; Lynch'in tanımladığı 5 temel öge arasındaki ilişki ve hiyerarşi bulanıklaşır. Sokaklar devasa bir "yol" (path) haline gelerek, deneyimlenen yerler olmaktan çıkar. Büyük yapı adaları, sağır cepheler; gözeneksiz "kenarlar" (edges) yaratarak sokaktaki mekânsal sürekliliği kopartır. Ölçeğin yitirilmesi ile tek düze ve büyük kentsel mekânlar yaygınlaşarak "bölgeler" (districts) arasındaki kimlik farkı silinir. "Düğüm noktaları" (nodes) sadece trafik akışının olduğu karmaşık noktalara dönüşerek bireyler arası etkileşimi sağlayan mekân niteliğini yitirir. Benzer boyutlarda yapılaşma, kentsel dokuda ayırt edilebilir "işaret öğelerinin" (landmarks) yokluğuna neden olur. Tüm bunlar yaya ölçeğinde mekânsal yabancılaşmaya, "yer" hissinin azalmasına yol açmaktadır. Sokak mekânı tanımlanabilir olmaktan uzaklaşarak, gündelik yaşam pratiklerinin ortadan kalktığı yeni bir kentsel doku haline gelmektedir.

Sonuç olarak sokak, ölçeğini yitirerek bağ kurma kapasitesini kısıtlar. Bunun beraberinde Augé'nin (1995) kavramsallaştığı "yok-yer"lere dönüşmektedir. Gündelik yaşam pratiklerini kentte sosyal ve psikolojik anlamda yitirilmesi, fiziksel ve deneyimsel ölçeğin kaybını takip eden bir döngüye girmektedir.

3.2 Sokağın Yer Niteliğini Açıklayan Kuramsal Parametreler

Bu çalışma doğrudan ampirik bir saha analizi sunmamaktadır. Ancak literatürde yer alan fenomenolojik, sosyolojik ve kentsel tasarım yaklaşımlarından hareketle, sokağın "yer" olma niteliğini açıklayan temel parametreler kuramsal düzlemde tanımlanmaktadır. Bu parametreler, mekânsal deneyimin hangi bileşenler üzerinden kurulduğunu tartışmak amacıyla kavramsal bir çerçeve sunmaktadır.

Sokağın "yer" ya da "yok-yer" olma halini morfolojik özellikler ile değerlendiren anlayışlar; sokağı çevreleyen bina yükseklikleri, sokak en kesiti, sokağın çizgisel formu, zemin kat kullanımı ve şeffaflık oranı üzerinden mekânı açıklar. Fakat bu anlayışların güncel "yer" ve "mekân" teorilerine göre tek başına yeterli olmadığı söylenebilir. Bu noktada tüm bileşenlerin iç içe geçtiği anlayış, "gözeneklilik" (porosity) kavramı ile açıklanmıştır.

Napoli şehri üzerinden açıklanan gözeneklilik kavramı; fiziksel geçirgenlik ile işlevsel geçirgenliğin bir arada bulunduğu mekânları tarifler. Bu tarif, kent mekânını sınırlarla tanımlanmış bir kabuk olmanın ötesine taşır. Toplumsal, bedensel, zamansal ilişkiler; mekânsal gözeneklilik / açıklık üzerinden tanımlanır. Benjamin'in (1978) mekânda tanımladığı gözenekli yapı, ilişkisel ve deneyimsel kapasiteyi vurgular. Bu yapı kent mekânında, özel ve kamusal alanın birbirine geçişli halinin en net yansıması olan sokak üzerinden okunabilir.

Sokakların "yer" olma niteliği biçimsel özelliklerin ötesinde gözenekli yapısıyla ilişkilendirilebilir. Sokağın sınırları sağır duvarlar yerine geçirgen eşiklerle örüldüğünde "yer" olma potansiyeli artar. Modern planlama anlayışının yaygınlaştırdığı yüksek duvarlı kapalı siteler, gözenekleri kapatır. Sokak, gözeneksiz ve tekdüze bir kanala dönüşür.

Kent mekânında farklı fiziksel uzamların oluşturduğu gözeneklilik; Lefebvre'in (2004) "Ritimanaliz Kuramı" (Rhythmanalysis) ile ele alınabilir. Mekân, zaman ve bedensel deneyimi merkeze alan bu kuram; tekrar ve farklılığın birlikteliğinden beslenir. Ritim, tekrarların içinde yer alan farklılıklarla şekillenir. Bu kuramda, ritmin deneyimlenmesinin merkezine insan bedeni konmuştur. Bir şehrin, sokağın, ağaçların ve denizin ritmini algılamak için beden referans kabul edilmiştir. Ritim türlerini kategorize eden Lefebvre (2004), çeşitli ritimlerin bir arada uyumlu biçimde var olmasını "poliritmik" olarak adlandırmıştır. "Yer" şeklinde tariflenecek sokaklarda; insan sesleri, adım sesleri, sosyal gruplar ve araçlar bir ritim içinde eş zamanlı olarak varlık gösterebilir. Sokak biçiminin hız odaklı dönüşümüyle ise ritim "mekânik" hale gelir. Gözeneksiz, kıvrımsız ve tekdüze sokaklar; tüm ritimleri aynılaştırır. Deneyimsel derinliği ve ritmi bozulan bu sokaklar, "yok-yer"ler haline gelir.

Bireylerin kamusal mekândaki mikro hareketleri ortak bir dinamik oluşturur. Bu bağlamda Gehl (2011), kamusal alandaki sosyal aktiviteleri "pasif sosyal temaslar" ve "aktif sosyal temaslar" şeklinde iki temel kategoriye ayırmıştır. Kamusal alanda sadece bulunuyor olmak, gelen geçenleri izlemek veya kendi halinde yürümek pasif sosyal temaslar olarak tanımlanmıştır. Sokağın pasif sosyal temaslara sağladığı imkân, aktif teması da beraberinde getirir. Sokaktaki bir banka oturmayı tercih edebilen birey, bu noktada tanışma, selamlaşma, karşılaşma ve konuşma gibi aktif temasları gerçekleştirebilir. Bu sayede kişisel deneyimlerini zenginleştirebildiği sokağı her defasında yeniden üretmek "yer" oluşturur. Gehl (2011) Kent mekânında duyuların erişim sınırları üzerinden; sosyal seçilebilirlik, yürümenin serbestliği ve yürünebilirlik ölçeğini belirler. 100 metre, 25 metre, 7 metre gibi eşiklerle algısal sınırların mekânsal izdüşümlerini oluşturur. (Tablo 1.)

Tablo 1. Gehl'in (2011) Duyusal Eşikleri ve Sosyal Karşılığı.

Mesafe	Duyusal Deneyim	Sosyal Etkileşim Niteliği
100 Metre	Uzak figür algısı	İnsanın varlığı seçilir, hareket yönü anlaşılır ancak kimlik belirsizdir.
25 Metre	Yüzlerin ve ifadelerin seçilmesi	Duyuların (gülümseme, öfke) ve kişisel özelliklerin tanınabildiği "sosyal sınır".
7-0 Metre	Yoğun iletişim ve koku/dokunma	Ses tonunun, ten renginin ve detayların netleştiği, samimiyeğin başladığı alan.

Bu çerçevede kent mekânında ölçek, iki temel katman altında ele alınmaktadır:

1. Fiziksel ve morfolojik ölçek
2. Deneyimsel ve algısal ölçek.

Bu ayırım, ölçeğin yalnızca sayısal değil aynı zamanda algısal bir olgu olduğunu savunan kuramsal yaklaşımlarla örtüşmektedir. Fiziksel ve morfolojik ölçek; bina yükseklikleri, yol ve kaldırım genişlikleri, ada, parsel ve cephe uzunluklarının oransal ifadeleri kapsar. Deneyimsel ve algısal ölçek ise; kent mekânında görüş alanı, selamlaşma, durup vakit geçirme ve karşılaşma olasılığı, aktif temasların varlığı, yön bulma ve yer tanımlayabilme kapasitesinin değerlendirilmesidir. Kısaca bireyin göz hizasında gerçekleşen kentsel mekân niteliği; deneyimsel ve algısal ölçek olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşım, Ashihara'ın (1983) ölçeği bir uzunluk ifadesi olmanın ötesinde çok boyutlu faktörlerin bir sentezi olarak tanımlamasına paralel şekilde geliştirilmiştir.

Sokağın fiziksel, morfolojik ve algısal niteliği hakkında detaylıca analiz edilen kuramsal çerçevenin, somut bir düzleme taşınması önemlidir. Sokağın yer olma niteliği, literatürde tanımlanan fiziksel ve deneyimsel bileşenler üzerinden kuramsal olarak tartışılmaktadır. Bu noktada kent mekânında sokağın ampirik yöntemlerle değerlendirilmesini sağlayan parametreler belirlenmelidir. Jacobs'un "Harika Sokak" (Great Street) isimli kitabında harika sokak için belirlenen sekiz temel kriteri temel almıştır. "Harika bir sokağın" sekiz temel şartı; insanların keyifle yürüyebileceği yerler (places for people to walk with some leisure), fiziksel Konfor (physical comfort), tanımlılık (definition), gözü meşgul eden nitelikler (qualities that engage the eyes), şeffaflık (transparency), tamamlayıcılık (complementarity), bakım (maintenance), inşaat ve tasarım kalitesi (quality of construction and design) şeklinde listelenmiştir. Sokağı analiz etmek için Jacobs (1995) tarafından belirlenen 8 temel kriterden literatürde 23 gösterge önerilmektedir. Yaya sürekliliği, cephe oranları, bina yüksekliği-yol oranları gibi ölçülebilir niteliklerle sokak, soyut bir kent mekânı olmaktan çıkmıştır. Fiziksel etkenlerle sosyal yaşamı doğrudan etkileyen somut bir kentsel omurga olarak kavramsallaştırılmıştır. (Meetiyagoda & Munasinghe, 2016)

Bu bildiride ele alınan parametreler bir tasarım rehberi değildir. Bu çalışma ampirik saha bulgusu sunmaz. Amaç, sokağın yer niteliğini kaybetme sürecini kuramsal olarak tartışmaktır. Bu bölüm kapsamında tartışılan gözeneklilik, ritim, duysal ve bedensel deneyim, sosyal ve toplumsal etkileşim gibi "yer" oluşturma özelliğini etkileyen parametreler belirlenmiştir. Tablo 2'de yer alan parametreler, yer kavramına ilişkin fenomenolojik, sosyolojik ve kentsel kuramlar doğrultusunda oluşturulmuştur. Bu parametreler, tek bir kuramsal yaklaşımın doğrudan aktarımı olarak değil; fenomenolojik, sosyolojik ve kentsel tasarım odaklı kuramların senteziyle oluşturulmuştur. **Bu parametreler sokakların "yok-yer"e dönüşümünü kuramsal tartışmayı somutlaştıran kavramsal araçlar değerlendirilmiştir.**

Tablo 2. Sokağın Yer Niteliğini Açıklamaya Yönelik Kuramsal Parametreler.

Kuramsal Tema	Kavramsal bileşen	Kuramsal Atf	Kuramsal yorum
Yaya Deneyimi	Yaya yolu genişliği, güvenliği, konforu ve sürekliliği	(Jacobs, 1995)	Süreklilik → yer
Gözeneklilik	Cephe geçirgenliği, zemin kat kullanımı, şeffaflık oranı	(Benjamin, 1978)	Geçirgenlik → yer
Kentsel Oda	Bina yüksekliği / yol genişliği oranı	(Sitte, 1965)	Ölçekli oda → yer
Ritim	Sürekli ve çok işlevli; farklı ritimlerin uyum içinde var olduğu, gün boyu yaşayan mekân.	(Lefebvre, 2004)	Poliritmi → yer
Algısal ve Duyusal Süreklilik	Akıcı ve sezgisel; beş duyuya hitap eden (doku, gölge, ses) zengin kentsel doku.	(Relph, 1976)	Çeşitlilik → yer
Kamusal Yaşam	Yoğun ve çeşitlenmiş; sosyal, fiziksel ve algısal deneyimlerin iç içe geçtiği aktif kamusal hayat.	(Gehl, 2011)	Aktif işlev → yer
Toplumsal Etkileşim	Sürekli; bireylerin kamusal bir özneye dönüştüğü ve ortak hafıza ürettiği etkileşim alanı.	(Gehl, 2011)	Etkileşim → yer

4. Tartışma

4.1 Morfolojik Parametreler ve Mekânsal Yabancılaşma

Küresel dünyaya hâkim olan planlama pratiklerinin rasyonel yaklaşımı, kentlerde sokak mekanını birer ulaşım koridoru olarak kurgulamaktadır. Bu anlayışı en net görünür kılanlar ise fiziksel bileşenlerdir. Küreselleşen kentlerde dönüşen morfolojik yapı, beraberinde de mekân algısını dönüştürmektedir. Bu dönüşüm süreci, çalışma kapsamında tanımlanan kuramsal parametreler üzerinden ele alındığında daha görünür hale gelmektedir. Sokağın "yer" olma niteliğini destekleyen yaya deneyimi, gözeneklilik, kentsel oda, ritim, algısal süreklilik, kamusal yaşam ve toplumsal etkileşim gibi bileşenler, modern kentsel üretim süreçleri içerisinde sistematik biçimde aşınmaktadır.

Sokakların dönüşümü ilk olarak ölçek kaçması ile okunmaktadır. Yaya ölçeği yerine otomobil ölçeğini merkeze alan planlama anlayışı, bireyin kent içerisinde sahip olduğu mekânsal sürekliliği koparmaktadır. Artan yol genişlikleri, bina yükseklikleri ve devasa yapı adaları ölçek kaçmasının en temel örnekleridir.

Kentsel mekân algısındaki zayıflama, Benjamin'in vurguladığı fiziksel ve işlevsel gözenekliliğin yitirildiği düzlemde daha da derinleşmektedir. Kapalı site yerleşimleri ve yüksek duvarlarla çevrili yapılaşma biçimleri, özel alan ile kamusal alan arasındaki geçirgen eşikleri ortadan kaldırmaktadır. Bu durum sokağı sosyal ve fiziksel etkileşimden uzak yalnızca bir fiziksel hat haline getirmektedir.

4.1 Sosyolojik Parametreler ve Deneyimsel Erozyon

Sokağın dönüşümü, Gehl'in (2011) tanımladığı sosyal temas eşikleri bağlamında değerlendirildiğinde daha net anlaşılmaktadır. Selamlaşma, karşılaşma ve duraklama gibi gündelik etkileşim pratikleri için gerekli olan fiziksel ve algısal eşiklerin ortadan kalkması sokağı kamusal bir etkileşim alanı olmaktan uzaklaştırmaktadır.

Kuramsal olarak detaylandırılan fiziksel parametreler, mekânsal formun ötesinde deneyimsel ve toplumsal ilişkileri de şekillendirmektedir. Gündelik yaşam pratikleri, sosyal ve toplumsal etkileşimler, karşılaşmalar, duraklamaların gerçekleşmesine imkân vermeyen fiziksel yapıdaki sokaklarda deneyimsel yapı giderek zayıflamaktadır. Bu yapı, hız ve hareketi ön planda tutarak Lefebvre'in (2004) "poliritmik" (çok ritimli) olarak tanımladığı zengin sosyal dokuyu zedelemektedir. Sokakta ritim, "mekanik" ve tekdüze hale getirmektedir. İnsan bedeni, mekânda spontane bir özne olmaktan çıkarak, yönlendirme ve talimatlar ile hareket eden pasif bir kullanıcıya dönüşmektedir.

Tüm bu dönüşüm süreçleri bir arada değerlendirildiğinde, sokak mekânının Augé'nin (1995) tanımladığı biçimiyle kimlik, ilişki ve tarihsel süreklilikten yoksun bir "yok-yer" niteliğine yaklaştığı söylenebilir. Sokağın deneyimsel niteliği, kullanıcıya bağlı olarak değişkenlik gösterebilmekte; bu durum sokağın yer ve yok-yer arasında gerilimli ve dinamik bir konumda yer aldığını ortaya koymaktadır.

5. Sonuçlar

Çalışma kapsamında sokağın yaşadığı ontolojik dönüşümü yer ve yok-yer gerilimi üzerinden tartışılarak kuramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında morfolojik ve sosyolojik parametreler sentezlenerek sokağın yer niteliğinin nasıl şekillendiği tartışılmıştır. Bu bağlamda "yok-yerleşme", mekânın sabit bir niteliği değil; farklı mekânsal ve deneyimsel koşullara bağlı olarak değişkenlik gösteren bir süreç olarak kabul edilmektedir.

Gözenekliliğin azalması, yaya deneyiminin zayıflaması, ritmin tekdüzeleşmesi ve toplumsal etkileşim olanaklarının sınırlandırılması; sokağın ilişkisel, tarihsel ve kimliksel katmanlarını kaybederek "yer" niteliğinden uzaklaşmasına yol açtığı öne sürülmektedir. Aynı zamanda sokakların yok-yer niteliği, yaygın yok-yer literatürünün aksine mutlak bir gerçeklik olarak görülmemektedir. Öznel deneyim, kişisel birikim, hatıra, zamansal koşullar ve kullanıcı biçimlerine bağlı olarak yer ve yok-yer niteliğinin dinamik bir yapıda olduğu ortaya konmaktadır.

Bu çerçevede sokağın yeniden bir "yer" niteliği gösterebilmesi, kentsel tasarımın merkezine yaya deneyimi, mekânsal gözeneklilik ve sosyal etkileşimi yerleştiren bir anlayışın benimsenmesine bağlı haldedir. Bu yaklaşım, sokağı doğrudan (transit) geçiş koridoru olmaktan çıkararak, karşılaşmaların, etkileşimlerin ve kolektif deneyimlerin üretildiği bir yer olarak var olmasını mümkün kılacaktır. Sonuç olarak bu çalışma, belirlenen fiziksel ve sosyolojik parametrelerin bütüncül bir sentezi aracılığıyla, sokağın yer olma niteliğini kaybetme sürecini anlamlandırmaya yönelik kavramsal bir araç sunmaktadır. Bu bağlamda sokak, yalnızca bir ulaşım omurgası değil; kentin kolektif belleğini ve kimliğini üreten en temel "yer" pratiği olarak yeniden değerlendirilmelidir.

Finansman

Bu araştırma, kamu, ticari veya kâr amacı gütmeyen kuruluşlardan herhangi bir özel hibe almamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar, beyan edilecek herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını bildirmektedir.

Veri Erişilebilirlik Beyanı

Bu çalışmada yeni veri oluşturulmamış veya analiz edilmemiştir; tüm kaynaklar makale içerisinde belirtilmiştir.

Kurumsal Etik Kurul Onayı Beyanı

Uygulanamaz.

CRedit Yazar Katkı Beyanı

Kavramsallaştırma, Metodoloji, Orijinal taslak yazımı, Öztürk. Denetim ve Gözden Geçirme: Hamamcıoğlu. Tüm yazarlar makalenin son halini okumuş ve onaylamıştır.

Kaynaklar

- Abusaada, H., & Elshater, A. (2021). Revealing distinguishing factors between space and place in urban design literature. *Journal of Urban Design*, 26(3), 319-340. <https://doi.org/10.1080/13574809.2020.1832887>
- Ashihara, Y. (1983). *The aesthetic townscape* (L. E. Riggs, Çev.). MIT Press.
- Augé, M. (1995). *Non-places: An introduction to supermodernity*. Verso Books.
- Aureli, P. V. (2013). The theology of tabula rasa: Walter Benjamin and architecture in the age of precarity. *Log*, (27), 111-127.
- Bauman, Z. (2003). Utopia with no topos. *History of the Human Sciences*, 16(1), 11-25.
- Benjamin, W. (1979). *One-way street and other writings*. Verso.
- Bertling, J. G. (2019). Non-place and the future of place-based education. *Environmental Education Research*.
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T., & Tiesdell, S. (2003). *Public places, urban spaces: The dimensions of urban design*. Architectural Press.
- Cihangir-Çamur, K., & Kaya, A.B. (2022). Reading the Modernity and Postmodernity Conditions and Hierarchies of Turkish Cities with PCA and Cluster Analysis: Using SEDIs and Developing a New Set of Indicators. *ACE: Architecture, City and Environment*, 16(48), 10621. DOI: <http://dx.doi.org/10.5821/ace.16.48.10621>
- De Certeau, M. (1984). *The practice of everyday life* (S. Rendall, Çev.). University of California Press.
- Ekinci, E., & Aktuğlu Aktan, E. Ö. (2017). Kent planlamada omurga kavramı ve Tarihi Yarımada örneği. *İDEALKENT*, 8(22), 483-509.
- Friedmann, J. (2010). Place and place-making in cities: A global perspective. *Planning Theory & Practice*, 11(2), 149-165. <https://doi.org/10.1080/14649351003759573>
- Gehl, J. (2011). *Life between buildings: Using public space*. Island Press. (Orijinal çalışma 1971).

- Hall, T. (2006). Urban geography (3. baskı). Routledge.
- Harvey, D. (1989). The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change. Blackwell.
- Harvey, D. (2000). Spaces of hope. University of California Press.
- Harvey, D. (2010). Postmodernliğin durumu (S. Savran, Çev.). Metis Yayınları. (Orijinal çalışma 1989).
- Hillier, B., & Hanson, J. (1984). The social logic of space. Cambridge University Press.
- Hubbard, P., & Kitchin, R. (Eds.). (2011). Key thinkers on space and place (2. baskı). SAGE Publications.
- Irwin, B. (2019). Abstract City: The Phenomenological Basis for the Failures of Modernist Urban Design. *Journal of Aesthetics and Phenomenology*, 6(1), 41-58. <https://doi.org/10.1080/20539320.2019.1587963>
- Jacob, A. B. (1995). Great Streets. MIT Press.
- Jacobs, J. (2017). Büyük Amerikan şehirlerinin ölümü ve yaşamı (B. Doğan, Çev.). Metis Yayınları. (Orijinal çalışma 1961).
- Jensen, O. B. (2013). Staging mobilities. Routledge.
- Jones, H. (2007). Exploring the creative possibilities of awkward space in the city. *Landscape and Urban Planning*, 83(1), 70-76. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2007.05.007>
- Koolhaas, R., & Mau, B. (1995). Generic city. Sikkens Foundation.
- Krier, R., & Rowe, C. (1979). Urban space. Academy Editions.
- Lefebvre, H. (2004). Rhythmanalysis: Space, time and everyday life (S. Elden & G. Moore, Çev.). Continuum. (Orijinal çalışma 1992).
- Lynch, K. (1964). The image of the city. MIT Press.
- Madanipour, A. (1999). Why are the design and development of public spaces significant for cities?. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 26(6), 879-891. <https://doi.org/10.1068/b260879>
- Marcuse, P., & Van Kempen, R. (Eds.). (2011). Globalizing cities: A new spatial order?. John Wiley & Sons.
- Massumi, B. (2021). Parables for the virtual: Movement, affect, sensation. Duke University Press.
- Meetiagoda, L. S., & Munasinghe, J. A. G. A. T. H. (2016). Towards great streets: An empirical approach to study a streetscape. *Bhumi, The Planning Research Journal*, 1(2), 34-49.
- Perez, A. M. (2021). Spaces of Absence in the European City: Stitching Urban Infrastructure to Contemporary Collective Life. *Architecture and Culture*. <https://doi.org/10.1080/20507828.2021.1878762>
- Relph, E. (1976). Place and placelessness. Pion.
- Rossi, A. (1984). The architecture of the city. MIT Press.
- Sebastien, L. (2020). The power of place in understanding place attachments and meanings. *Geoforum*, 108, 204-216. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2019.11.001>
- Soja, E. W. (2013). Seeking spatial justice. University of Minnesota Press.
- Thrift, N. (2004). Driving in the city. *Theory, Culture & Society*, 21(4-5), 41-59.
- Uzunkaya, A. (2014). PLACE OR NON-PLACE: A COMPARATIVE APPRAISAL ON PLACE THEORIES. (Doktora Tezi/Makale).
- Üçer, A. (2024). Collective Memory According to Maurice Halbwachs. 4. Boyut Journal of Media and Cultural Studies-4. Boyut Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi, 25, 275-282. <https://doi.org/10.26650/4boyut.2024.1541723>
- Şekil 1. <https://www.archdaily.com/776807/using-big-data-to-determine-the-extent-of-chinas-ghost-cities/563faf7de58ecea9eb000070-using-big-data-to-determine-the-extent-of-chinas-ghost-cities-photo>
- Şekil 2. <https://www.toki.gov.tr/haber/istanbul-kayasehirde-2450-sosyal-konut-hak-sahiplerine-teslim-ediliyor>